

FEYERABEND: RASJONELL VITENSKAPSVENN?

En samtale med Eric Oberheim

Av Torbjørn Gundersen

Eric Oberheim er ansatt ved det filosofiske instituttet ved Humboldt Universitetet i Berlin. Han arbeider for tida med ei bok om den beryktede Paul K. Feyerabends (1924-1994) filosofi. Gjennom å legge hovedvekta på Feyerabends tidlige filosofi på femti- og sekstitallet i stedet for hans mer kjente utgivelser på søtti- og åttitallet har Oberheim nye perspektiver på vitenskapsfilosofiens urokråke. Oberheim mener Feyerabend er en langt mer rasjonell og vitenskapsvennlig filosof enn de fleste skal ha det til.

Kan du først gi en kort beskrivelse av utviklinga i Feyerabends filosofi?

Feyerabends filosofiske skoloring begynte med den logiske positivismen på slutten av førtitallet. I 1951 leverte han sin doktoravhandling "Zur Theori der Basissätze" ved Universitetet i Wien. På denne tida var han aktiv i diskusjoner omkring den logiske positivismen, med vekt på spørsmålet om hvordan vitenskapelige teorier testes med data. På sekstitallet begynte han derimot å snakke om vitenskap fra et historisk perspektiv, snarere enn et logisk, og var slik sett en viktig del av den historiske vendinga i vitenskapsfilosofien. Utover på søtti- og åttitallet var han hovedsakelig involvert i diskusjoner omkring relativisme, samt sosialfilosofiske og politiske spørsmål. På begynnelsen av nittitallet og fram til sin død opplevde

Feyerabend at posisjonen hans de siste tiåra hadde feila. Den siste boka *Conquest of Abundance*, som han ikke rakk å fullføre før han døde i 1994, handler om representasjon og virkelighet. Her har han en posisjon som minner om hans tidlige tenkning.

Parallelt med Feyerabends økende interesse for vitenskapshistorie mot slutten av femtitallet og framover vier han spørsmålet om realisme i vitenskapene betydelig oppmerksomhet. Var Feyerabend vitenskapelig realist?

Selv om Feyerabend benektet tanken om at vitenskap faktisk gir oss sanne beskrivelser av virkeligheten, mente han at det finnes metodologiske argumenter for realisme. Gjennom diskusjoner han hadde med Walter Hollitscher ble han overbevist om den metodologiske nytten av å anta at vitenskap søker sanne beskrivelser av virkeligheten snarere enn å tenke seg vitenskap som bare systematisering av erfaring og sanse-data. Denne formen kan man kalle metodologisk realisme eller hypotetisk realisme som må skilles fra vitenskapelig realisme.

Slik jeg ser det var Feyerabend nominalist, som er en form for anti-realisme. Han var svært tidlig inspirert av Wittgensteins nominalisme. Kjernen i nominalismen er at det ikke finnes naturlige slag og at virkeligheten ikke har noen struktur. For Feyerabend er virkeligheten mangfoldig og presenterer seg for oss på mange ulike måter.

Hvordan vi erfarer og forstår virkeligheten avhenger av hvilke begreper vi bruker, og derigjennom implementeres struktur på verden. Denne tanken gir han aldri opp. Men Feyerabend var ingen idealist; det finnes noe der ute som vi beskriver og det er slik sett et minimum av metafysisk realisme i filosofien hans.

Det synes å være et problem her: Hvordan kunne han hevde at vitenskapen bør søke sanne beskrivelser av virkeligheten samtidig som han var nominalist?

Dette illustrerer den fine balansegangen i Feyerabends tenkning. På den ene siden sier han at det som fremmer vitenskapelig framskritt best er å tro at vi skal søke sanne beskrivelser. Dette er en normativ påstand om vitenskapens mål. På den andre siden mener han at dette ikke bør få oss til å tro at vitenskapen faktisk gir oss slike beskrivelser.

På tross av at Feyerabend stadig forandret syn; finnes det noen ideer som binder Feyerabends tenkning sammen?

I boka som jeg arbeider med nå forsøker jeg å vise at det er to ting som binder Feyerabends tenkning sammen. For det første var Feyerabend pluralist: I stedet for å arbeide innenfor ett perspektiv bør man forsøke å etablere alternative perspektiver og teorier. Bare gjennom å forstå alternative perspektiver kan man oppnå en god forståelse av det perspektivet man selv arbeider ut fra. For det andre forsøkte Feyerabend å undergrave dogmatiske og konservative tendenser i samtidens filosofi, som han mente kunne hindre vitenskapelige framskritt. Selv om dette er to sentrale aspekter ved Feyerabends tenkning finnes det ikke et sett av doktriner man kan knytte til Feyerabend. Det finnes kuhnianisme og popperianisme, men det finnes ingen feyerabendianisme!

Feyerabend henter ideer fra en rekke tenkere og retninger. Hva er Feyerabends originale bidrag til vitenskapsfilosofien?

Slik jeg ser det finnes det to originale elementer i Feyerabends filosofi. Det første gjelder hans pluralistiske filosofiske metode. Den kan minne om skeptisisme i tradisjonen fra Sextus Empiricus. Poenget er å sette spørsmålstegn ved en rekke oppfatninger gjennom å hoppe fram

og tilbake mellom ulike perspektiver. Selv om metoden er analog avviker Feyerabend fra Sextus Empiricus på et viktig punkt ved at målet ikke er å ikke-vite, men snarere å fremme framskritt og forbedre ens oppfatninger. Det andre nyskapende aspektet ved Feyerabends filosofi var at han brukte ideen om meningsforandring og inkommensurabilitet til å argumentere mot konservatisme og dogmatisme. Man kan si at ifølge Feyerabends forståelse av filosofi er hovedanliggende å synliggjøre fordommer og antakelser som preger både common sense og filosofi. Han forsøkte å teste slike antakelser og undersøke hvorvidt de var holdbare. Om dette ikke er ny tilnærming, så gjorde han det på en spennende og fruktbar måte som skilte ham fra hans samtidige.

Feyerabend er ofte beskrevet som en irrasjonalist. Hans Albert, den mest sentrale kritiske rasjonalisten i Tyskland, har derimot påpekt at selv om Feyerabend nok var kritisk til fornuften var han alltid engasjert i rasjonelle diskusjoner. Hvordan vil du karakterisere Feyerabends syn på rasjonalitet?

Han var overhodet ingen irrasjonalist. Feyerabend brukte skarpe og presise argumenter og illustrerte dem med gode eksempler. Han brukte rasjonalismens verktøy for å undergrave en rasjonalistisk filosofi på sotti- og åttitallet. Noe av grunnen til hans ry som irrasjonalist er å finne i slagordene hans; "against method" og "farewell to reason" som alluderer til en form for irrasjonalisme. Men alle som har en nærgående kjenskap til tekstene hans ser at hans anliggende

ikke var å bekjempe det å være rasjonell, men snarere å undergrave det han så på som restriktive filosofiske forståelser av hva rasjonalitet er.

Ten vitenskapsfilosofiske sammenheng kan man si at Feyerabend sammen med Thomas Kuhn redefinerer og beskriver på nytt hva det vil si å være rasjonell. Hva vil du si er deres bidrag?

Den logiske empirismen hadde en logisk-deduktiv forståelse av rasjonalitet. Ifølge denne modellen vil uenighet mellom to forskere – så fremt spørsmålet som undersøkes er presist stilt – alltid kunne avgjøres og det vil alltid finnes en rasjonell og metodisk måte for å avgjøre hvem som har rett og hvem som tar feil. Det er ikke mulig å forbli

rasjonelt uenig. En av Feyerabend og Kuhns nyvinninger, sammen med flere andre filosofer riktignok, var ideen om at to vitenskapsfolk kan ha oppfatninger som divergerer samtidig som begge er rasjonelle og ikke har forbrutt seg mot metoden.

Både Feyerabend og Kuhn snakker om store teori-transformasjoner og vitenskapelige revolusjoner som den kopernikanske og den einsteinianske revolusjon. Kuhn mener at legitim rasjonell uenighet kan oppstå mellom forskere som arbeider ut fra ulike paradigmer. Men, det er svært vanskelig å konstruere gode generelle teorier eller paradigmer. Hvor ofte vil slik rasjonell uenighet egentlig oppstå?

Det skjer ofte: Vitenskapsfolk er uenige hele tiden, men det betyr ikke at noen av dem må være irrasjonelle. Kuhn og Feyerabend mener at slik uenighet oppstår hver dag i laboratoriet: En forsker hevder hypotese A og en annen hevder hypotese B. Man trenger ikke vitenskapelige revolusjoner for å ha rasjonell uenighet. Det er verdt å nevne at for Feyerabend var revolusjoner sjeldne og han begrenset inkommensurabilitet til fire tilfeller i vitenskapenes historie. Kuhn derimot var mer generøs med revolusjoner og inkommensurabilitet.

Hvordan står det til med vitenskapsfilosofien i dag?
Slik jeg ser det er vitenskapsfilosofien i en overgangsfase. Den beveger seg bort fra abstrakte metodologiske spørsmål. Filosofer begynner å verdsette vitenskaps-

studier og spørsmål om forholdet mellom vitenskapene og samfunnet forøvrig i større grad.

Men denne situasjonen har vel vitenskapsfilosofien vært i siden sekstitallet, siden Kuhn og Feyerabend kom på banen?

Ikke slik jeg ser det: De siste ti-femten årene er det opprettet flere nye institutter og senter for vitenskapsstudier, som for tiden er et svært progressivt forskningsprogram. Utviklingen har gått fra en logisk tilnærming til en mer historisk tilnærming fra sekstitallet til ut på nittitallet. Nå ser vi opprettelser av nye institutter for vitenskapsstudier hvor sosiologer, historikere og filosofer arbeider sammen. Slik jeg ser det gir dette mening: Vitenskap praktiseres av mennesker i en sosial og historisk kontekst med rasjonelle mål. Hvis man ønsker å forstå den vitenskapelige prosessen på en tilfredstillende måte må man arbeide tverrfaglig.

Tror du Feyerabends perspektiver kan bidra til dette?

Jeg tror Feyerabend forsøkte å gjøre noe i denne retningen. Han trakk veksler på historie og de sosiale aspektene ved vitenskap i sammenheng med logiske og rasjonelle spørsmål. Hvorvidt tenkingen hans var velykket eller ikke er annet spørsmål. Men målet hans var nettopp mer diskusjon og mindre dissonans mellom disse fagene. Feyerabend mente at de ikke bør ses på som konkurrerende, men som komplementære fagområder.